

בס"ד

Notes for Pesach

including
Erev Pesach Coinciding With Shabbos

by
Rabbi Levi Yitzchok Raskin
Dayan of the Lubavitch Community
North London

Published by
Sichos In English
788 Eastern Parkway • Brooklyn, N.Y. 11213
718-778-5436

FOREWORD

With gratitude to Hashem I am pleased to publish a collection of practical *Halachos* that I have discussed at pre-Pesach *Shiurim* over the past fourteen years. While some points are fairly obvious, others may come more as a surprise to some readers. Invariably, sources have been provided in the Hebrew footnotes, throughout. [References to *Nitey Gavriel* are to the 2nd edition, 5753]. Some of the footnotes also include the arguments upon which the conclusions in the main text are founded. Longer notes have been relegated to *Miluim*, on pages 36-38.

It is hoped that this collection will enhance somewhat the awareness and observance of the numerous aspects of Pesach, our Festival of Liberation.

May Hashem grant that we witness the fulfillment of that which our Sages have said: "In Nissan they were redeemed and in Nissan they are destined to be redeemed", ushering in an era of worldwide peace and tranquility, heralded by the advent of the Righteous Mashiach, NOW שׁמׁמ.

Levi Yitzchok Raskin, London

25 Adar II, 5765

Observations and corrections are welcome: ly.raskin@btinternet.com
Home address: 37 Norfolk Avenue, London England N15 6JX
Telephone: 011 44 (0) 208 8802 1606; Mobile: 011 44 (0) 7940 258 497

THE SEARCH FOR CHOMETZ

- 1) On the eve of the 14th of Nissan, one **may not eat** a meal from a half-hour before nightfall until after one has completed the search. A snack, however, is allowed.¹
- 2) **Before the Search:** The floors should be swept.² The focus of the search is the 'nooks and crannies', therefore the 10 pieces (see below) should be placed in corners of the room rather than in middle of the open floor.³
- 3) It is customary that, before the search, members of the family⁴ place 10 pieces of Chometz in discreet places around the home. Each piece should be less than a *Kezayis* and wrapped in paper. The total of all 10 pieces should amount to a *Kezayis* or more.⁵
- 4) When distributing the 10 pieces, it is advisable to jot down a list of where each piece was placed. If one of the pieces was not discovered during the search one need not re-search the home. Instead we would rely on the Bitul, the annulment of Chometz.⁶
- 5) The **plinths** (covers for the front of the base of the kitchen units) should be removed in order to search beneath the units. But if this will involve a lot of work, one need not remove them. This is so even when bits of Chometz are visible, provided they are beyond reach, for in this instance we may rely on the Bitul, the annulment of Chometz.⁷
- 6) **Large appliances** — such as the refrigerator, cooker etc. — should be moved to clear away hidden Chometz. When this will be impractical to do during the search, one can do so a few days

1. שוע"ר סי תלא ס"ה. היתר טעימה בעלמא – בציון ס שם, משני"ב שם סק"ו.
2. שוע"ר סי תלג ס"ח.
3. מנהג הנחת פתיתין – בשוע"ר סי תלב ס"א. מנין " פתיתין – בסידור אדה"ו (ע"פ קבלה). שיניחם בחורים כו' – כלבו (סי מח), וע"ע נטעי גבראל (ח"א פ"ח ס"ד).
4. הנחתן ע"י בני הבית – שו"ת תרומת הדשן סי קלג, חק יעקב סי תלב סק"ד. וע"ע פסקי תשובות שם הע' 11.
5. עטופות בנייר – הגדת הרבי; שיעור כזית – מעדני שמואל סי קיא סק"ל.
6. נאבד א' מהפתיתין – מחזיק ברכה סי תלט סק"ב.
7. בשוע"ר (סי תלג ס"ט) כתב שאין צריך לקעקע את הנסרים של הריצפה בכדי לבדוק ולבער החמץ שמתחתיהם. ויש לחלק.

in advance. Before replacing the appliance in its position, one should search the area with a candle [without a *berachah*].⁸

- 7) The **areas to be sold** in Chometz do not need to be searched.⁹
- 8) The **garden** (front and back) does not need to be searched, for we rely on the birds to have removed any Chometz. However, at the time of burning Chometz one should look around and destroy any visible remains.¹⁰
- 9) The **car** must be searched for Chometz. Use of a candle is unsuitable, therefore use an electric light. Due to the latter point, some authorities¹¹ compare this part of the search to the checking of pockets (and bags, briefcases etc.), which is done in the daytime.¹²
- 10) The search of the **pockets** [of the children's as well as the adult's clothing] is done on the day of *Erev Pesach*, once we stop eating Chometz. The search of the car and of bags etc. can be done earlier too — provided that henceforth one will not bring or place any Chometz in the area searched.
- 11) One is obliged to search for Chometz at one's **place of work**. One who owns a **warehouse** must search for Chometz there.¹³ If one does not intend to go in to work during Pesach, one could include the entire area in the Sale of Chometz.
- 12) The **Shul** needs to be searched for Chometz. If one is doing so after having said the *berachah* and searched at home, do not repeat the *berachah* prior to the search in *Shul*.¹⁴
- 13) **Traveling**: One who will spend Pesach away from home could in theory simply include the whole house in the sale of Chometz. However, some *Poskim* object to this, since as a result he would forfeit the Mitzvah of searching for Chometz in his home.¹⁵ [This applies equally to *Talmidim* regarding their rooms in *Yeshivah*]. So let's go through some options:

8. הזזת המקרר כו' – נטעי גבריא אל (ח"א פכ"ג ס"ג).
 9. על חיוב הבדיקה במקומות הנמכרים – שו"ת צמח צדק או"ח סי' מו', דלא כהמתמירים בזה (מקו"ח וח"א).
 10. שוע"ר סי' תלג סכ"ח.
 11. נטעי גבריא אל (ח"א פכ"א ס"א). אך מה שכתב שם שדי בנקיון ע"י vacuum cleaner תמוה, כי במכונת יש הרבה חורים וסדקים אשר המכונה הנ"ל לא יצליח תמיד לסלק פירוורים מהם.
 12. שוע"ר סי' תלג סמ"ב.
 13. ראה שוע"ר סי' תלג ס"ג.
 14. הבדיקה בבית הכנסת – בשוע"ר (סי' תלג סל"ו במוסגר): "ויכולין לברך על בדיקה זו". וראה במילואים.
 15. ראה בכל זה שוע"ר סי' תלו ס"כ ו-כ"א ובספרי המלקטים.

- a) **Traveling on the day of the 14th of Nissan** — leave one part of your home unsold in the sale of Chometz, and search for Chometz there [with a *berachah*]. Remember to burn your 10 pieces etc. — see below #15.
 - b) **Traveling before nightfall and through the night of the 14th of Nissan** — leave one part of your home unsold in the sale of Chometz, and search for Chometz there on the night before departure. No *berachah* is said before this search.
 - c) **If you will arrive at your hosts in time for the Search for Chometz** — assist your host in his search, and be *yotz'e* with his *berachah*. [Some *Poskim* advise to nominally rent your room from your host and to say a *berachah* and search there. Other *Poskim* object to this, since you do not own the Chometz in the room]. Alternatively follow the preceding guideline.
 - d) Where the above options are impractical, one may rely on the Sale of Chometz to acquit oneself of the duty to search for Chometz.
 - e) **One who intends to return home during *Chol HaMoed*** — one must search for Chometz throughout the home prior to one's departure.
- 14) One cannot say the *berachah* when doing Bedikas Chometz just on the contents of a **suitcase**.¹⁶
- 15) One who searches for Chometz **without a *Berachah*** on the eve before departure — some *Poskim* rule not to use **10 pieces**, particularly due to the a risk of losing or forgetting them. Others rule to use them, especially due to the reason given in *Kabbalah* for using and burning 10 pieces. These should be taken with and burned at the right time.¹⁷
- 16) One may choose to **search a part of one's premises earlier** than the eve of the 14th. This is especially advisable when one transforms a room into a Pesach kitchen a few days before

16. בדיקה במטלטלין – ראה פסקי תשובות סי' תלג סי' ושי"ג.

17. באם יניחו יי פתיחין להיווצא לדרך – ראה פסקי תשובות סי' תלב סי"ה.

Pesach — to search for Chometz there before it begins to be used for its new role.¹⁸

- 17) One who searched for Chometz earlier without a *berachah* — when burning the Chometz on *Erev Pesach* should say the *berachah* without Hashem's name, nor '*melech haolam*'.¹⁹
- 18) If Reuven **must go into work** on *Erev Pesach* he may burn the Chometz early, before leaving home. Some *Poskim* advise to retain a *Kezayis* of Chometz and entrust it to someone [Shimon] to burn it on Reuven's behalf [as his *shaliach*], at the correct time, at which time Shimon should declare all Reuven's Chometz null and *hefker*. At the same time he should endeavor to call Reuven on the 'phone, as a reminder to say *Kol Chamira* (#2), thereby annulling all his Chometz.²⁰

18. בדיקה מוקדמת – שוע"ר סי' תלג ס"ז; מטבח של פסח – הוראת כ"ק אדמו"ר הרש"ב ני"ע (אוצר מנהגי חב"ד ע' פז).

19. שוע"ר סי' תלב סוס"ה.

20. שו"ת באר משה ח"ג סי' עג, כמצוטט בנטעי גבריאל ח"א פמ"ט ס"ב. וראה ב' הדיעות אם יכול לבטל ע"י שליח בשוע"ר סי' תלד סט"ו.

SALE OF CHOMETZ

- 1) In many communities it is the custom to make an **itemized list** of the Chometz articles to be sold, and their estimated value. This is not our *Minhag*.²¹
- 2) If a non-Jew left his Chometz food in the home of a Jew, this must be sectioned-off with a **mechitzah** that is 10 *tefachim* high. This rule applies to the 'sold' Chometz too. Draping a cloth over the Chometz is insufficient. Even a curtain is only acceptable if secured at the bottom as well as at the top.²²
- 3) The kitchen units in which Chometz is stored will often be 10 *tefachim* high, thus qualifying as a *mechitzah*. However one cannot 'sell' the Chometz in **one drawer of the freezer**, while retaining full access to the rest of the unit.
- 4) In line with the above, it is insufficient to merely cover a display of **miniature whiskies**. Either separate them with a valid *mechitzah* or pack them away.
- 5) The Sale of Chometz is done due to necessity — for many it would be difficult to otherwise dispose of all Chometz before Pesach. We do, however, fully rely on the sale and we do not hesitate to sell **even absolute Chometz**.²³
- 6) In some other communities it is customary to refrain from selling absolute Chometz. Be that as it may, but I believe it to a misguided practice that which some of their **housewives 'give away' their Chometz** to a neighbor who sells their Chometz, **until after Pesach**. Similar to the sale of Chometz to the Goy, this transaction requires Halachic validity and thus ought to be effected by one knowledgeable in the relevant Halachos.
- 7) **Premises** that belong to a Jew, that are usually hired out to non-Jewish tenants but are presently **vacant** — should be

21. באם צריך לפרט חמץ הנמכר — ראה שו"ת צמח צדק או"ח סי' מה ס"ה (מיוסד על נוסח שטר מכירת חמץ של אדה"ז); 'סדר מכירת חמץ — לפי תקנת רבתינו (ע"קסז).

22. שו"ע"ר סי' תמ ס"ה ושי"ן. אך היינו דוקא בחמץ הראוי לאכילה כמות שהוא (ביאור הלכה סי' תמ ד"ה כדי בשם אשל אברהם בוטשאטש). ובנטעי גבריהל (ח"א פמ"ז) מוסיף שבמרתף וכיו"ב שאינו מהלך שם בקביעות די בכיסוי בעלמא.

23. המכירה לצורך — שו"ע"ר סי' תמח ס"ו ועוד. מוכרים חמץ גמור — ראה אוצר מנהגי חב"ד (ניסן, ע' פ).

searched for Chometz on the eve of the 14th of Nissan. Alternatively, they should be included in the Sale of Chometz.

- 8) If you have Chometz in a **shipment** — make sure to stipulate this when selling your Chometz.²⁴
- 9) The general consensus of *Poskim* is that the time when one may not possess Chometz goes according to where the owner is at present. Hence, one **traveling eastwards** for Pesach, e.g. from England to Eretz Yisrael, should sell his Chometz there. For by the time the *Rabbonim* here will sell the Chometz it will be too late.²⁵ Alternatively, some local *Rabbonim* make an additional earlier sale of Chometz for the benefit of those traveling abroad.
[This year, 5765, the Chometz will generally be sold on Friday at noon. As a result the time difference may not present a problem. Check this with your local Rav].
- 10) One may briefly **enter the area of 'sold Chometz'**, e.g. to adjust a timeswitch. One should not remain there for an extended time.²⁶
- 11) The Alter Rebbe instituted to sell Chometz with an **Orev Kablon**, a guarantor.²⁷ Nevertheless, after Pesach we do *not* avoid buying Chometz from Jewish vendors who sold their Chometz without an *Orev Kablon*.²⁸
- 12) Many *Poskim* rule that Reuven is able to **sell Shimon's Chometz** on his behalf, even **without Shimon's knowledge**. This addresses primarily an instance where Shimon will refrain from eating Chometz on Pesach, but lacks the motivation to sell his Chometz.²⁹
- 13) If one realized on *Erev* Pesach afternoon that one **forgot to sell the Chometz** — check with the Rav through whom you usually sell your Chometz. He may have — **rightly** — acted on your

24. בשטר מכירה הנהוג אצלנו מפורש שכולל החמץ "ישעל אם הדרך". וכשנשלח ממוכר ללוקח שקוי"ט בפוסקים אי ומי יכול למכור (ראה פסקי תשובות ס"י תמח סל"ב, סדר מכירת חמץ כהלכתו פ"ד סי"א).

25. ראה במלקטים. ובאם יש להחמיר כשנוסע לכיוון מערב למכור לפני זמן האיסור של מקום החמץ – בפרדס חבי"ד (גליון יא ע' 63 ואילך) מצביע על מה שהרבי ז"ל ע"ה נהג לכלול במכירת חמצו גם בנין הישיבה גדולה שבמלבורן. והרי הרבי מכר חמצו להרב בליל בדיקת חמץ, ובשעה זו כבר חל זמן האיסור באופק אוסטרלי.

26. ראה נטעי גבריאל ח"א פ"מ סי"ז ו-ח.

27. תקנת אדה"ז למכור בערב קבלן מוזכרת בשוע"ר (סי' תמח סי"ח ו"ב), ובפרטיות ב"סדר מכירת חמץ" (שוע"ר מהדורת תשס"ג ח"ג ע' תנד, וראה הנסמן שם הע' ז). וראה במילואים.

28. כך שמעתי בשם הר"י דזייקאבסאן ז"ל. ומפי הגר"מ לנדא ש"י: הרי איסור חמץ לאחר הפסח הוא משום קנס, ולא ייתכן לקנוס לחנווני זה שעשה כפי שהורו לו.

29. ראה פסקי תשובות ס"י תמח סכ"א.

behalf, and sold your Chometz. Failing this one should immediately destroy any Chometz in one's possession.³⁰ Bear in mind that in many homes there remains very little actual Chometz food on Erev Pesach, so it may well be that the loss is quite minimal.

- 14) Our custom is to sell the actual utensils with the Chometz. Nonetheless one need not immerse them in the *Mikvah* after Pesach.³¹

30. ראה שערי תשובה סי' תמח סק"ג בשם שו"ת פ"י אם יש להתיר משקאות בהנאה בהפסד מרובה. וראה פסקי תשובות (שם ס"ק לא) בשם שו"ת אבני נזר. וראה המסופר בסי' הזכרונות של כ"ק אדמו"ר הרי"צ נ"ע פמ"ט.

31. ראה לקוטי שיחות ח"י"ח ע" 369 ואילך.

DISPOSAL OF CHOMETZ

- 1) [After completing the search we say *Kol Chamira* (#1), to declare all *unknown* Chometz null and *hefker*]. Once the Chometz is burning on the morning of *Erev Pesach* we say *Kol Chamira* (#2), declaring *all* our Chometz to be null and *hefker*. This declaration should be said by all members of the household who may possess Chometz of their own.
- 2) One may possess Chometz that is **poisonous** since it is now unfit for animal consumption. Bait that is Chometz, by contrast, must be disposed of.³²
- 3) Beware: some **dried flower arrangements** have stalks of wheat added, as do some mixtures of **potpourri**. Also: it is common for children to use **macaroni** for **art** projects. Make sure to dispose of these before Pesach.
- 4) One should clean out one's **rubbish bins/trash cans** before Pesach. This includes the 'wheelie' bins, even though they are the property of the local council. Placing the bin in the street does not acquit you of getting rid of the Chometz therein.³³
- 5) Question: **During Pesach** I received a wrapped **gift**. Upon opening I see that it is a bottle of **whisky**. What should I do now?

Answer: If the one giving you the gift had sold his or her Chometz, enquire whether the gift was purchased before the Sale of Chometz on the morning of *Erev Pesach*, in which case the gift should just be put away until after Pesach.

Failing that, you should destroy the gift as soon as possible. If this happened on *Shabbos* or on the 1st or 7th day of *Yom Tov*, you may not move the Chometz because it is *Muktzah*. You should therefore cover it over until nightfall. On the 2nd or 8th day of *Yom Tov* you should dispose of it in a manner that does not involve a *Melachah*, e.g. pouring the whisky down the toilet. [Similarly, a cake should be crumbled and then flushed]. If the

³² מעדני שמואל (סייקיב ס"ק כה), נטעי גבריאל (ח"א פני"ה ס"ד).

³³ בשו"ת אגרות משה (אמו"ח ג' ט) מחמיר אף במניח הפח מחוץ לרשותו, משום דהוי כליו והוי ברשותו. ונ"ל דה"ה בנדון ה-wheelie, מכיון שעכ"פ הפח שכור לו. ועיי' נטעי גבריאל ח"א פני"ה ושי"ג.

gift was received during *Chol HaMoed*, it is preferable to burn the Chometz. When destroying this Chometz [via any method] one should not say the *Berachah Al Biur Chametz*.³⁴

- 6) One traveling on an airplane during Pesach and is served a **meal containing Chometz** incurs a duty to dispose of the Chometz promptly (see previous point). When purchasing one's ticket one should stipulate that one wishes Kosher-for-Pesach meals, and that one does not wish to acquire the Chometz meals.³⁵
- 7) The above problems were due to the Chometz having been acquired on Pesach. By contrast, if one realizes on Pesach that **some Chometz** food or drink **was left out**, one may not need to dispose of it, for generally all Chometz at one's premises are included in the sale. Therefore just put the discovered item away with the sold Chometz.³⁶
- 8) Even our **animals** may not feed on Chometz from an hour before noon on Erev Pesach.³⁷ If you have an aquarium with fish that feed on Chometz — one solution is to sell the whole tank with the Chometz [*in situ*], and before Pesach to pop in a food-tablet [made for feeding one's fish when going on vacation]. For owners of cats and dogs: give them away to a friendly non-Jewish neighbor, along with a supply of pet-food that will suffice until Pesach is over.
- 9) Some *Poskim* rule that one may not **order Chometz** products on Pesach for **delivery after Pesach**.³⁸
- 10) When payment is made by **credit card** (which could possibly constitute ownership of the goods), one should avoid ordering the same even before Pesach.³⁹
- 11) If you need to use **medication** regularly, check whether it is suitable for Pesach. If listed as unsuitable, ask a *Shaaloh* in good time.⁴⁰

34. ברכה על הביעור בתוך המועד – ראה שוע"ר סי' תמו ס"ו. הספקות לענין הברכה: אם חל קניינו בטעות (אך לפי זה הרי החמץ הוא בבעלות של הנותן, שבאם הוא יהודי הרי גם הוא חייב לבער, ובביעורו מקיים מצוה מטעם ערבות, וראוי לברך על זה); אם נכלל במכירת חמצו כל חמץ העתיד להגיע לידו; יש אשר איסור החמץ הוא רק משום ספק, ועוד.

35. נטעי גבריא (ח"א פניו ס"ט וש"ס).

36. נטעי גבריא (ח"א סוף פ"מ, וש"נ. ועיין גם מקראי קודש ח"א סי' עד.

37. שוע"ר סי' תמג ס"ג.

38. נסמנו בנטעי גבריא (ח"א פניו ס"ז). ועיין עוד פרטים במילואים.

39. ראה במילואים להערה שלפני זה. ולענין, רוצה בקיומו – ראה במילואים.

CHUMROS FOR PESACH

- 1) We are very particular with **gebrochts**, i.e. not to wet the Matzah during Pesach, apart from the 8th day. This is primarily due to the possibility that some particles of flour were not properly mixed in the dough when it was kneaded, and upon becoming wet now they will ferment and become Chometz.⁴¹
- 2) For this reason we do not wet above the lips at *Mayim Acharonim*.⁴²
- 3) In the earlier years the Rebbe advised that it is acceptable to be lenient for **children** regarding *chumros* such as *gebrochts*, but not to give them machine-Matzos. In later years the Rebbe encouraged us to train children to be careful with *gebrochts* too.⁴³
- 4) The general *minhag* is to eat Matzah alone without any other food. Some people feel a need to soften the Matzah and eat it with fruit such as banana or avocado.⁴⁴ If doing so then it is recommended to use disposable cutlery, thus not causing *gebrochts* in the washing-up bowl.
- 5) On the first night(s) of Yom Tov we are obliged to eat Matzah. Throughout Pesach, by contrast, there is no such obligation; if you wish you may subsist on a diet of potatoes! There is, however a **virtue** in eating ***Shemurah Matzah*** throughout the Yom Tov.⁴⁵
- 6) ***Kitniyos***: The Ashkenazi communities refrain from eating on Pesach any pulses, legumes and the like.
- 7) This prohibition also applies to **oils** extracted from the above. The *Poskim* differ as to oils extracted from non-edible pulses —

40. ראה שוע"ר סי' תמב סי' וסכ"ב ובקו"א שם; שו"ת נוב"ת יו"ד סי' נו, הובא בפתחי תשובה יו"ד סי' קלד; שו"ת צמח צדק יו"ד סי' סז, שער המילואים סי' לד, ועוד. תרופות המכילים קטניות – משני"ב (סי' תנג סק"ז) מתיר בפשיטות לחולה שאין בו סכנה.

41. שו"ת אדה"ז סי' ו, נעתק בשוע"ר הוצאת תשי"ג ע"י תעה ואילך, ושי"נ.

42. הגדת הרבי (אצל 'שלחן ערוך').

43. ראה תורת מנחם תשי"א (ח"ב ע' 7), אוצר מנהגי חבי"ד (ניסן, ע' 6).

44. ראה אוצר מנהגי חבי"ד (ע' מה-מו) שכ"ק אדמו"ר הרש"ב ני"ע אכל מצוה עם חלב או יין שהיו שמורים מתערובת מים. לאידך ראה שם מח ב אות טז.

45. ראה בעל המאור סוף פסחים, לקו"ש ח"ז ע' 275 ואילך; תורה שלימה כרך יא ע' רכח ואילך, וראיתי מציינים שכן ס"ל החזקוני, הפני"י, הגר"א, גליוני הש"ס וסי' מנחם ציון.

in London we follow the ruling of the late Rav H. Padwa ז"ל, not to use such oils on Pesach.⁴⁶

- 8) We refrain from *Kitniyos* foods on Erev Pesach too.⁴⁷
- 9) Many of Anash do not use any oil on Pesach (see below #15 {— **re. manufactured goods**}). Instead they use **chicken fat**. If doing so, check carefully for any presence of grain (see below #12).
- 10) If a baby must be fed **formula**, it is preferable to use *Kitniyos* [e.g. soya] than to use non-supervised milk. When washing the bottles etc. do so in a separate bowl, not where one washes the regular Pesach dishes.
- 11) The *Chumrah* of *Kitniyos* applies **Erev Pesach** too.⁴⁸
- 12) When preparing **chickens** for cooking, check carefully for any grains. If you discover anything suspicious — ask a *Shaaloh* immediately.⁴⁹ It is advantageous to clean the chickens before the onset of Yom Tov.
- 13) It is preferable to buy **live fish** and to clean them oneself.
- 14) When **visitors** come over during Pesach, we do not pressure them to eat at our home — they are entitled to their own Pesach-*chumros*! Instead, food may be placed at the table, and the visitors can choose to help themselves.⁵⁰
- 15) Where possible, we avoid using **manufactured foods** on Pesach.
- 16) Considering the above two points [in addition to other issues], going to a **hotel** for Pesach is advisable only in a case of necessity.
- 17) Some **paper goods** are manufactured using starch, which may be from grain or *kitniyos*. This creates concern when the use of these products brings them in contact with wet or hot food.⁵¹ [One can test for starch presence by putting a few drops of **iodine tincture** into a small bowl of water, turning the water

46. ראה שוע"ר סי' תנג סי'ג ואילך; שערים מצויינים בהלכה סי' קיז סק"ז; שו"ת חשב האפוד ח"ב סי"ח.

47. ראה נטעי גבריאל ח"ב פליט סי"ד, וש"נ.

48. ראה הנסמן בנטעי גבריאל ח"ב פליט סי"ד.

49. ראה שוע"ר סי' תסז סכ"ה.

50. ראה לוח יהיום יום' (כ' ניסן), אוצר מנהגי חב"ד (ניסן, ע' סז).

51. ראה שוע"ר סי' תמב סכ"ה וכ"ו.

light brown. Dip some of the product in question into the solution — if there is a presence of starch the paper will turn blue.]

- 18) Even when one has established that the paper is free of starch, the **first and last sheets of rolls of tissue** should not be used directly with food for Pesach. This is because of the glue used there which may be of Chometz origin.
- 19) In earlier generations **sugar** was not used at all on Pesach. Nowadays we follow the custom of boiling and dissolving the sugar, then straining it. This may be done even on the afternoon of Erev Pesach, until sunset.⁵²
- 20) After boiling the sugar it is customary to then **Kasher the pot**.⁵³ Others have a special pot used only for boiling the sugar.
- 21) When preparing food before Pesach, e.g. ice-cream, one need not use boiled sugar.
- 22) We only use fruit and vegetables that can be **peeled**.⁵⁴ [An exception is made for the lettuce used on the Seder night].
- 23) One should avoid mixing in unpeeled pieces of strawberry in ice-cream even when preparing it before Pesach.
- 24) It is customary to have **separate knives**, to be used only for peeling fruit and vegetables.⁵⁵ Also, not to place peels in the regular Pesach crockery.
- 25) Contemporary *Poskim* differ whether one may use a **potato-peeler** to peel apples **on Shabbos**, since the peel of the apple is edible.⁵⁶ All agree, however, that this may be used on **Yom Tov**.⁵⁷ An apple-corer, by contrast, should definitely not be used on Shabbos.⁵⁸
- 26) It is customary not to use **colored or painted crockery** on Pesach.⁵⁹

52. דין הביטול בסי' בערב פסח – ראה שו"ע ריש סי' תמוז; החומרא בסוכר – שם סי' תסז סי"ט ואילך.

53. ראה רמ"א יו"ד סי' קז סי"א (לגבי דגים קטנים) שאנו חוששין שמא נשאר האיסור לבסוף ולא הי' סי' לגדול.

54. מנהג זה מובא גם בנטעי גבריא (ח"ב פ"ט סי"ד).

55. מנהג זה מובא גם בנטעי גבריא (ח"ב פ"מ הע"ז).

56. שמירת שבת כהלכתה פ"ג סי"ל.

57. שם פ"ד סי"י.

58. בהסי' ל"ט מלאכות (ריביאט) מתיר גם בזה. אבל יסודו מדעת ה"ט"ז, שכשמסיר קצת אוכל עם הפסולת שפיר

דמי, וכן הוא בנדו"ד. אבל דעת אדה"ז בסידורו (בדין זבוב שנפל למשקה) שאין לסמוך על זה.

59. ראה שו"ע ריש סי' תנ"א סעי"א, שם תסז סכ"ג, אוצר מנהגי חב"ד (ניסן, ע"ס).

- 27) We follow the custom that cutlery or crockery that **fell on the floor** during Pesach is put aside until after Yom Tov.⁶⁰
- 28) The late Rav Yaakov Landa ז"ל is quoted as stating that it is *not* our *Minhag* to refrain from the use of **garlic** during Pesach.⁶¹ Many of *Anash*, however, do not use garlic on Pesach (see following point).
- 29) A general note on **Chumros**: If you have hitherto followed a certain view and refrained from something, and you now wish to follow a view that permits the same, you must follow the procedures of **Hataras Nedarim** (Absolving Vows).⁶²
- 30) The Tzemach Tzedek ruled not to use **radishes** on Pesach "without any given reason".⁶³
- 31) There is a discussion in *Poskim* regarding **milk** from cows that are fed Chometz on Pesach.⁶⁴ In general, Kosher milk sold during Pesach will have been milked before Pesach.
- 32) Common practice is not to use **Besamim** at Havdalah on *Motzaei Shabbos Chol HaMoed Pesach*.⁶⁵
- 33) Some *Poskim* rule to avoid using the **hot water supply** in a multi-tenant building, where the hot water is heated centrally and supplied to all apartments, if it is shared by people who will use Chometz on Pesach.⁶⁶
- 34) Many tie a **cloth over** the spout of the **taps** so as to strain the water for any undesirable particles. Once, when visiting the *Yeshiva* dining hall, the Rebbe observed that this filter should be checked during Pesach.⁶⁷

60. אוצר מנהגי חב"ד, שם. ובנטעי גבריא אל (ח"א פס"ג הע' יז, ח"ב פ"מ הע' ג) מצוין להמהררי"ל, הובא בא"י רבה סי' תנא סק"מ. אך לעני"ד שם מייירי במאכלים הנשפכים, ואולי בכלים חמים, אבל לא בכלים יבשים וקרים.

61. 'התקשרותי (גליון תג ע' 14, תקג ע' 19 הע' 31).

62. ראה שו"ע"ר סי' קס"א ס"ח, שם סי' תס"ח ס"י"ד, שער הכולל פמ"א ס"ג.

63. אוצר מנהגי חב"ד, שם ע' סב, ושי"ן. וייתכן שהכוונה לצנון שחור (הרגיל במדינתנו מלפנים), לא לצנון אדום (הנפוץ במדינתנו).

64. ראה הנלקט בשערים מצוינים בהלכה (סי' ק"ז ס"ק ז) ובפסקי תשובות (סי' תמוח ס"ק לג) ועוד.

65. בשו"ע"ר (סי' תס"ז סכ"ב) כתב שבציפורן (cloves) חששו לחמץ. לולא זאת לכאורה הרי מוצאי-שבת במועד דינו ככל מוצ"ש. וראה במילואים.

66. שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' פ"א.

67. ראה אוצר מנהגי חב"ד (ניסן, ע' נט).

- 35) Some Pesach *Hechsherim* state '*Kosher al Pesach*', not '*LePesach*'. This is to dispel any notion that this food was consecrated for the *Korban Pesach*.⁶⁸

KASHERING UTENSILS

- 1) The procedure for *Kashering dentures*: avoid eating *hot* Chometz for 24 hours; use a suitable detergent or spirit to clean the dentures, ensuring that no residue of food remains; pour boiling water from the kettle into a glass; dip the dentures into the water for a few seconds; take out and rinse in cold water.
- 2) **Fillings & fixed braces**, by contrast, cannot effectively be *kashered*. Just brush and floss carefully, as you would do with your natural teeth. In addition, try to avoid eating hot Chometz, such as lokshen in soup, for 24 hours before the time for stopping to eat Chometz.⁶⁹
- 3) Starch is often made from grain or *Kitniyos*. **Tablecloths** that have been starched after the last wash should not be used on Pesach (unless covered by a sheet of plastic).⁷⁰
- 4) The **pot** used for pouring boiling water when *kashering* the Chometz sink and work-surfaces should not be used on Pesach. One could use a kettle normally used in Chometz, provided it is not used directly for boiling Chometz.⁷¹
- 5) One can **cover the kitchen worktops** with two layers of durable, waterproof material. Even if heat will be transmitted through these materials there is still no need to *kasher* the surfaces before covering.⁷²

.69. ראה פסקי תשובות (סי' תנא סכ"ג) ובשאר המלקטים.

.70. ראה שו"ע"ר סי' תמב סכ"ו.

.71. בשו"ע"ר (סי' תנא סני"ט) הביא מנהג נשים שלא להשתמש בפסח בהקדירה שעירו ממנו, בגלל החיבור של הניצוק.

(בירור ג' שיטות בדין חיבור על ידי ניצוק, ראה לקו"ש חל"ז ע' 27 ואילך). ולשון המנחת יעקב (כלל כג סק"י"ב):

ואף דק"י"ל ניצוק אינו חיבור.. היינו דוקא שלא לאסור דיעבד, אבל לכתחלה יש לחוש וז"הר.. משום שמעלה

הבל לעליון כו'. לערות מקומקום סתמי – סי' הגעלת כלים פי"ג הע' תיב. וע"ע פסקי תשובות סי' תנא סמ"ד.

.72. כי אין בליעה עוברת מכלי לכלי בלא רוטב (רמ"א יו"ד סי' צב ס"ח, שם סו"ס צג).

EREV PESACH

- 1) **Matzah** may not be eaten on Erev Pesach. [This is the *Din*; our *Minhag* is to refrain from 30 days before Pesach]. The general *Minhag* is to refrain from eating **Maror** too. Our *Minhag* is to also refrain from eating the **ingredients of the Charoses** — until the meal at the 2nd Seder.⁷³
- 2) In following with this *Minhag*, many do not serve **apple compote** until the 2nd Seder night. Nonetheless, one need not refrain from eating **nutcake** during this period.⁷⁴
- 3) I was asked by a pregnant woman that was suffering from heartburn, if she could eat **almonds** on Erev Pesach. I answered 'Yes', since our *Minhag* is to use walnuts for the *Charoses* rather than almonds.⁷⁵
- 4) There is no need to refrain from eating eggs or the vegetables used for *Karpas*.
- 5) I have not heard of any restriction on eating **roast meat** on Erev Pesach. There are, however, restrictions on how much **wine** one may drink in the last quarter of the day. Also, during the same period one should **limit one's eating** so as not to impair one's appetite for the evening.⁷⁶
- 6) The time for sacrificing the *Korban Pesach* in the *Beis HaMikdash* is on the afternoon of Erev Pesach. Due to this, this afternoon has a similar status to *Chol HaMoed*, and — in the first instance — one should **cut hair** and trim nails before midday.
- 7) After the fact, past midday one may have one's **hair cut by a non-Jew**, while one may trim one's nails oneself too.⁷⁷

73. ראה שוע"ר סי' תעא. מנהג של ל' יום – אג"ק ח"ח ע' שיט. מרור – שוע"ר שם סי"א. מיני החרוסת – שם סי"ב. כתב שאין לחוש לזה (כרמ"א שם), אבל מנהגנו לחוש לכך (הגדת הרבני, פ"סקא 'שלחן ערוך'). ובביאור הגר"א (או"ח שם) כתב דהיינו כמ"ד שחרוסת הוא מצוה.

74. להעיר שבגלל השינוי הרי ברכת עוגה זו היא 'שהכל' (סדר ברכת הנהנין, פ"ז סכ"ב). ואילו על רסק תפוחים מברכים 'בורא פרי העץ' (כך אמר לי הגר"ש דווארקיין ז"ל, והראה לי כן בסידור יעביץ).

75. ראה שוע"ר (סי' תעג סל"ב) שמנה גם שקדים בין מיני החרוסת, אלא שאין אנו נוהגים כן.

76. ראה שוע"ר סי' תעא ס"ב.

77. ראה שוע"ר סי' תסח ס"ד וס"ו.

- 8) Where an **Eruv** has been established in order to permit carrying from one dwelling to another, it is customary to renew the *Eruv* on Erev Pesach. In order to justify the *berachah* said when doing so, the original *Eruv* should be eaten before this renewal.⁷⁸

78. חידוש העירוב בערב פסח – בשו"ע"ר סי' שסו וסי' שס"ד ובסידור אדה"ץ במקומו. בסי' נתיבות שבת (ריש פל"א) שקו"ט, אולי מכיון שדעתו היתה רק עד זמן מסויים, הרי בהגיע אותו הזמן העירוב בטל מאיליו. ומדייק מלשון הרמ"א (שו"ס שסח), שהמערב בכל ערב-שבת יאכל עירובו בשבת. אף כי י"ל הכוונה שמה משום "כין דאיעבד בי חדא מצוה" כו'.

FAST OF THE FIRSTBORNS

- 1) A boy whose birth was **preceded by a miscarriage** is still considered a firstborn in relation to the laws of inheritance, and is consequently obliged to fast on Erev Pesach.⁷⁹
- 2) A boy born via **Caesarian** section is not considered a *Bechor*, nor is the following child — even if born naturally.⁸⁰
- 3) It is customary to avoid fasting by participating in a **Siyum**.⁸¹ This is valid even if the *Siyum* is made by one **under Bar Mitzvah**.⁸²
- 4) Until a boy becomes *Bar Mitzvah*, the duty to fast rests with the father. The custom is however that the **father and the son** attend the *Siyum* in *Shul*.⁸³
- 5) **Siyum over the 'phone**: In the first instance one should definitely attend the *Siyum* 'face-to-face'. In extenuating circumstances, ask a *Shaaloh* whether you could listen to a *Siyum* live over the 'phone, being that the essential in this instance is the joy of the event, and it may not be imperative to hear a human voice directly.⁸⁴ Needless to say, listening to a *Siyum* on tape or video is of no bearing.

.79 שועיר סי תע סי"ב.

.80 ששניהם אינם בכור לנחלה — שוייע חוי"מ סי רעז סי"ז. בחק יעקב (סי תע סק"ב) נשאר בזה בצ"ע, ובכף החיים (שם סק"ג) הכריע להקל. וכן מסתימות אדה"ז שם, שצ"ל בכור או לנחלה או לפדיון, משמע שלא חש להחמיר.

.81 ראה לקוי"ש חי"ז ע' 67; אוצר מנהגי חב"ד — ניסן ע' פט-צ.

.82 ראה שו"ת צפנת פענח ח"ב סי י'.

.83 ראה שועיר שם סי"ד; ספר השיחות תנשי"א ע' 719 הע' 99.

.84 ראה 'שיחות קודש' ש"פ מטו"מ תשי"מ סעיף עא ואילך.

PREPARATIONS FOR THE SEDER

- 1) **Matzah:** The Matzah to be used at the *Seder* is called '*Matzah Shemurah*', 'Guarded Matzah'. This means that it has been protected from leavening due to: a) the Mitzvah to eat Matzah on the eve of Pesach; or b) the prohibition to eat Chometz during the entire Pesach.⁸⁵
- 2) A **folded part** of Matzah may not be eaten. Instead the folded area is removed and discarded, together with a margin of close to an inch. This refers to a fold enclosing a hollow, the interior of which may have not been baked adequately.⁸⁶ [The supervisor in the Matzah bakery should check for this problem, so it is unlikely that folded *Shemurah* Matzah should reach to the consumer].
- 3) **Maror — Horseradish:** Should be grated before Yom Tov. In case of need some allow [on Yom Tov, not on Shabbos] to grate in an unusual manner, e.g. upon a sheet of paper.⁸⁷
- 4) **Chazeres — Romaine Lettuce:** Check carefully for bugs, allowing the light to shine *through* the leaves. Dry the leaves as much as possible so as not to wet the Matzah at *Korech*.
- 5) **Wine:** The general practice in Chabad is not to use grape-juice alone for *Kiddush*, *Havdalah* or the Four Cups, at least not the menfolk.
- 6) **Zeroa:** Our custom is to use the **neck of a chicken**. [One reason is because this portion has no resemblance to any part of a lamb, and thus serves to distance any impression that we are

⁸⁵. ראה שוע"ר סי' תנג ס"ד ואילך, שם ר"ס תס. שמירה לשם מצוה: א) המצוה של "בערב תאכלו מצות"; ב) המצוה של "שבעת ימים מצות תאכלו". חיוב השמירה מן התורה משעת לישא – ע"י ישראל בר או בת מצוה. מנהג כל ישראל – משעת טחינה, שאז קרוב לבוא לידי חימוץ. הידור נוסף, במצת מצוה – לשמור משעת קצירה. במצות הנאפות במכונה – אף כי יתכן שאין חשש חימוץ, אבל אין שמירה לשמה [לבד אם נאמר שלחיצת הכפתור נחשבת כפעולה בהמצות עצמן]. מנהג חסידים כהיום לאכול מצות 'שמורה' כל ימי התג. וראה לעיל הע' 45.

⁸⁶. ראה שוע"ר סי' תסא ס"ז ואילך.

⁸⁷. בשוע"ר (סי' תקד ס"ד) אוסר לטחון קריין ביו"ט, כי דרכו להכין בבת אחת על כמה ימים. וראה שמירת שבת כהלכתה (פ"ו ס"ד).

sacrificing a *Korban Pesach* outside the *Beis HaMikdash*].⁸⁸ The *Zeroa* is roasted before Yom Tov, and before setting it on the *Seder Plate* we remove most of the meat. The *Zeroa* is not eaten at all.

- 7) **Egg:** Our custom is to have it hard-boiled.⁸⁹
- 8) **Charoses:** To be prepared before Yom Tov. Our custom is not to add any wine to the mixture at this stage. Just before eating the *Maror*, a part of the *Charoses* is taken from the *Kaara* and mixed with the wine in the dish beneath the Kiddush cup. Thus the *Charoses* that remains on the *Kaara* contains no wine at all, and is used for *Korech*.⁹⁰
- 9) **The Meal:** We do not serve roast meat or chicken at the *Seder* meal.⁹¹

88. בשר צלוי – שוע"ר ס"י תעג סכ"א. המטהג בצואר עוף ומניעת אכילתה – הגדת הרבי (פיסקא 'הזרוע'). וב'סדר הערוך' (ע' קלח) הביא טעם לזכור התפחת מפרקתן של ישראל מקושי השעבוד. וע"ד הרמז י"ל ע"פ לשון הכלבו כו' (לענין הביצה – מובא בהגדת הרבי, פיסקא הזרוע כו' הביצה) "בטא רחמנא למיפרק יתנא...".

89. הגדת הרבי. ובשוע"ר (ס"י תעג סכ"א) בין צלוייה בין מבושלת. מנהגים שונים בזה ראה סדר הערוך פי"ט ס"ח.

90. ראה תוד"ה צריך (פסחים קטו א), הגהות מיימונית (חמץ ומצה פי"ז אות ט בהגה), שוע"ר (ס"י תעג ס"ב), הגדת הרבי (ד"ה ויטבול בחרוסת), התוועדויות (תשמ"ו ח"ד ע' 181).

91. שוע"ר ס"י תעג ס"ד. ועיין שם דין צלי קדר.

THE SEDER NIGHT

- 1) The **Kaara**: In Chabad we follow the custom to place the six items (Zeroa, Egg etc.) upon the Matzah cover without any dish(es) in between. However, a flat plate/tray should be placed *beneath* the Matzos.⁹²
- 2) On both *Seder* nights, **Kiddush** should be made **after nightfall**.⁹³
- 3) Drinking the **Four Cups of Wine**: According to some *Poskim* one should drink the entire cup; one who drank the majority of the cup is *yotz'e bedieved*. Others maintain that drinking the majority of a *Revi'is* of wine is sufficient, even if the cup contains much more wine. In order to fulfill both opinions, one who has difficulty in drinking a lot of wine should use a **smaller cup** that contains a *Revi'is* or slightly more.⁹⁴
- 4) When reciting the relevant *berachos*, each of the Four Cups should be held **three tefachim** (24 cm) above the table.⁹⁵
- 5) The males are obliged to drink each of the Four Cups while **reclining**. If one forgot and drank the 2nd cup without reclining: drink another cup without repeating the *berachah*. If you forgot to recline when drinking any of the other cups, you should not repeat.⁹⁶
- 6) The earlier custom was that the **women** would listen to the *Kiddush* recited by the man leading the *Seder*, much as on every Shabbos or Yom Tov. Of late many women prefer to **recite Kiddush themselves** at the *Seder* nights. Either way is perfectly acceptable. Just remember not to say *Shehecheyanu*, since you have already said it when lighting the candles.

92. ענין הקערה ורמזי' מבוארים בכתבי האר"י (הערה ב' המנהגים) וגם היא מוזכרת בתוס' (ד"ה למה, פסחים קטו ב) ובשבלי הלקט (סי' ריח). שלילת כלים להחזיק המינים שעל הקערה – אוצר מנהגי חבי"ד (ע' קכט).

93. שוע"ר סי' תעב ס"ב.

94. ראה שוע"ר סי' תעב ס"ח וי"ט. בסי' שיעור מקוה (ע' קפא) משער הרביעית בקצת יותר מ-3 oz., והוא 86g. ועע"ש ע' פג ו-פה, ובסי' קיצור הלכות משו"ע אדה"ז סי' ערב הע' 51 ובמילואים' שם ע' יא ואילך, ושם שיש משערים הרביעית ב-75 ml.

95. הגדת הרבי (פיסקא' קדש'), וראה מילואים.

96. שוע"ר סי' תעב סט"ו. וע"ש שטוב לכון לפני כוס הא' שרוצה לשתות בין כוס א' לבי, ואז יוכל לחזור ולשתות.

- 7) One suffering from **diabetes** (or another condition which does not allow them to drink wine or grape juice) can use **tea or coffee** for the Four Cups. This, however, presents us with a problem: the 2nd cup is poured before *Mah Nishtanah*, and by the time it is to be drunk it will be cold. [This problem applies for the 4th cup too]. Due to the circumstances this patient may rely on the presence of the '2nd Cup' in front of the others at the Seder, but at the right time to drink a fresh cup of tea instead.⁹⁷
- 8) At *Urchatz* we wash our hands without saying the *Berachah Al Netilas Yadayim*. What should I do if I did say that *Berachah*?
- A. In a *Sichah* the Rebbe said that you should eat Matzah immediately, before proceeding with *Karpas*, *Maggid*, *Maror*, *Korech*.⁹⁸
- 9) *Yachatz*: If at the end of *Maggid* one realized that one had forgotten to break the Matzah earlier, one need not repeat *Maggid*.⁹⁹
- 10) *Matzah*: Each person, man or woman, is obliged to eat a *Kezayis* of Matzah. At *Motzi-Matzah*, those who have their own *Kaara* should eat approximately 1/3 of the top Matzah and 1/3 of the middle Matzah. Those who do not have their own *Kaara* should have approximately 1/2 of a Matzah.¹⁰⁰
- 11) The above amount of Matzah is to be eaten within a **time-frame** known as *K'dey Achilas Pras*. This is generally assessed as somewhere between 4-7 minutes. The timeframe does not begin from the *Berachah*, nor from when putting the Matzah into one's mouth, but from when one begins to swallow.¹⁰¹
- 12) As on every Shabbos and Yom Tov, **everyone** should partake of the *Lechem Mishneh*, the whole loaves upon which the

97. חמר מדינה לדי' כוסות – שוע"ר סי' תעב סכ"ח ואילך. דין קפה ותה כחמר מדינה – קוני עובר אורח סי' רצו סי"ב. סברת התוס' (פסחים צט ב ד"ה לא) שא"צ ד' כוסות לכל אחד מבני הבית, והפוסקים סמכו על זה בשעת הדחק – ראה סדר הערוך פמ"ו סי"ד וש"נ.

98. בכדי להימנע מחשש ברכה לבטלה (אחרון של פסח תשי"ט – תורת מנחם כרך כה ע' 232), וראה מילואים.

99. ראה שוע"ר סי' תעג סל"ו, ובפסקי דינים שבהע' 106, שייתכן שדין פרוסה הוא מן התורה. ברם בסי' תפב ס"ד כתב שמי שאין לו אלא ב' מצות שלמות שלא יבצע עד לאחר המוציא, ואז יפרוס ויברך 'על אכילת מצה' על הפרוסה, ומבואר דפרוסה ל"מגיד" אינו לעיכובא.

100. ראה שוע"ר סי' תפו ס"א, שיעור מקוה ע' קפב: למצות מצה שהיא מן התורה, 1 oz. שהוא 27g, ולמרור שהוא מדרבנן די ב-19g.

101. בשיעור תורה (בהשיעורין באידש בתחלת הספר, אות י) כותב הרא"ח נאה לשער מתחלת הלעיסה בשיניים עד הבליעה. [בפנים הספר שיעורי תורה לא מצאתי שידון בנקודה זו]. ברם בשו"ת מהר"ם שיף (סי' רנז ד"ה ומה, הובא בסי' ויגד משה ע' קסז) כותב שיוצא ידי חובתו גם אם לא שהה כדי אכילת פרס מתחלת הבליעה עד סופה.

Berachah HaMotzi was said.¹⁰² Those who do not have their own *Kaara* will take a *Kezayis* of Matzah from elsewhere. Nevertheless the leader of the *Seder* should ensure that everyone gets a small piece from his top and middle Matzos.¹⁰³

In order to avoid too much of a pause between the *Berachos* and eating, the leader should designate someone to whom he will give a piece of each of the said Matzos, for distributing to all who do not have their own *Kaara*.¹⁰⁴

- 13) The Matzah for tonight is designated as ***Lechem Oni***. This term is given two interpretations: 1) 'Bread of the Poor': the poor tend to eat only part of their loaf now, leaving some for later. It is for this reason that the middle Matzah is broken in half before *Maggid*; 2) 'Bread of Response', in the presence of which the father has responded to the child's questions.¹⁰⁵

Accordingly it is recommended that the **additional Matzos** [to be used for the *Kezeysim* of those who do not have their own *Kaara*] should be **upon or near the table where *Maggid* is recited**.¹⁰⁶

- 14) It is imperative that the first *Kezayis* of **Matzah** is eaten **before midnight**. One who was delayed until after midnight should certainly still eat Matzah, but should omit the *berachah Al Achilas Matzah*.¹⁰⁷ [This is a much more basic requirement than the well-known endeavor — to eat the *Afikoman* before midnight¹⁰⁸].

- 15) One who **fell asleep** during the meal may eat the *Afikoman* upon awaking. Even if he dozed off in middle of eating the *Afikoman*, if other people with whom he ate are awake, he may

102. ראה שו"ע"ר סי' עדר ס"ב ו-ד', תע"כ סכ"ד, קס"ז ס"כ, קצות השלחן סי' לו ע"ט, שערי הלכה ומנהג ח"א ע' ערה ואילך. ועיי' שמצדיק ההנהגה שכל אחד מברך 'המוציא' על הפרוסה של לחם משנה המגיע לידו.

103. שהרי במצות דין אין כל כך כזיתים לחלק לכמה מבני הבית. וראה שו"ע"ר (סי' קס"ז ס"ד) שיי"א שהפרוסה של בציעת הפת של כל אחד צ"ל כזית, וי"א שדי בכל שהו, ושהמנהג בכחצי זית לפחות, שלא ייראה כצר עין. אך בנדו"ד לכאורה על כרחו צריך להסתפק בפרוסות קטנות. ובסי' ויגד משה (סי' כד סכ"ו) הביא עוד עצה, שבשעה שבעה"ב בוצע מהמצות שבקערה יהיו מצות אחרות [שלימות] סמוכות לו, ונחשב כבוצע גם עליהן.

104. 'הסדר הערוך' (פע"ט ס"ד) בשם כמה מפוסקי דורנו. ושם, שיש שהורו לתת ב' [או ג'] מצות לפני המסובים שאין להם קערה, כדי שיסיפיקו לאכול כזית הן ממצה העליונה והן משל האמצעית. וזה מתאים לדיעה הא' בשו"ע"ר שבהערה שלפני זה.

105. ראה שו"ע"ר סי' תע"ג סל"ו.

106. ויגד משה ע' קפ"ד (סו"ס"ק כו). ועיי' פסקי דינים — צמח צדק (דף לו ע"ג) שיי"ל שדין 'פרוסה' הוא מן התורה. אבל ראה הנסמך לעיל הע' 99 שדין 'פרוסה' מתקיים בעת הברכה והאכילה.

107. ראה דגול מרובה סי' תע"ג, שו"ע"ר סי' תנח ס"ב וסי' תרלט ס"כ. וראה ויגד משה ע' קצו.

108. סידור אדה"ז במקומו, וראה הגדת הרבי שם.

resume. If there are no others, or if they too fell asleep, he may not resume eating the *Afikoman*.¹⁰⁹

- 16) The **Cup of Eliyahu** should be poured before opening the door for Eliyahu HaNavi. The Rebbe would sometimes pour this cup before *bentching*.¹¹⁰
- 17) If after drinking the 3rd cup one realized that he **forgot** to say **Yaale v'Yavo** in *bentching* — one need not drink a cup of wine after repeating the *bentching*.¹¹¹
- 18) If after the *Seder* one vomited and **threw up** the Matzah one has still fulfilled the Mitzvah and need not eat again.¹¹²

109. שוע"ר סי' תע"ח סי"ן, שם סי"ג-ה, ודלא כהראשונים דס"ל שאף השינה באמצע הסעודה אוסרו מלאכול האפיקומן. ולהעיר שלכאורה כ"ז מיירי כשאכל כזית לפני שנרדם ורוצה לאכול עוד כזית, כי רק אז ייתכן למיחשבי כ"אוכל בשני מקומות".

110. ראה הגדת הרבי לאחר ברכת המזון; המלך במסיבו ח"א ע' רפה, נעתק בהגדת הרבי הוצאת היכל מנחם ע' צא.
111. קצות השלחן (סי' כג הע' מז). ובסי' סדר הערוך (פ"ק סי"ז) הביא ש"א שבכל זאת יברך בהמ"ז על הכוס, אלא שלא ישתנו.

112. מנחת חינוך (ריש מצוה ז). ואם הקיא לפני ברכת המזון העיר בסי' סדר הערוך (פפ"ג הע' 28) שאז לא יברך ברכת המזון, וע"כ על כוס הג' יאמר הלל ועל כוס הד' יאמר הלל הגדול.

GENERAL KNOWLEDGE

- 1) Question: Why is it the **middle Matzah** that is **broken** in half?

Answer: When partaking of the Matzah, the sequence of the *Berachos* is; a) *HaMotzi*; b) *Al Achilas Matzah*. The first *Berachah* is said on the whole Matzah (as we do on every Shabbos and Yom Tov); the second *Berachah* is said on the broken Matzah (see ref. 105). Following the principle of not bypassing a Mitzvah object, the one to be used earlier in the sequence is placed as the upper Matzah.¹¹³

- 2) Question: Why do we use **three** Matzos?

Answer: We begin every Shabbos or Yom Tov meal with two loaves. At the Seder night we add a broken loaf to symbolize the Bread of Poverty (see ref. 105). [One could argue that 2½ Matzos would suffice. However, in order to beautify the Mitzvah we begin the Seder with three whole Matzos].¹¹⁴

- 3) At the Shabbos and Yom Tov meals, the two loaves are placed next to one another, yet in between the three Matzos for the Seder we separate with a cloth. The source for this is in *Kabbalah*, to indicate that each Matzah has a distinct purpose.¹¹⁵

- 4) Question: What is the reason for the **layout** of the six **items** upon the **Kaara**?

Answer: The items to be used earlier are placed closer to oneself. This is in line with the principle of not bypassing a Mitzvah object. [An exception is made in the case of the *Chazeres*; although used later on, it is placed closest to oneself. Due to its bitterness the [*maror* and] *chazeres* do not have

113. ראה שוע"ר סי' תעה ס"ג.

114. שוע"ר סי' תעג ס"כ, שם סי' תנח ס"ב.

115. סידור האריז"ל קול יעקב (נסמן בהגדת הרב). עוד טעמים: שכשיבוא לבצוע מצה האמצעית לא יהא מעביר על המצות (נהוג כצאן יוסף); לחשוש להפוסקים המצריכים רק ב' מצות, ובגלל המפה לא יצטרפו (מלבי"ם); הובאו בחקרי מנהגים (ע' קנו"ז) ע"ש. [הרבי מציין שם לתפארת ישראל סוף מס' פסחים (תוספת חיים). הדברים מצויים שם בהלכותא גבירתא למשנה ג'-ו', בחצאי ריבוע. ואולי 'תוספת חיים' הוא השם של מהד"ק של ההוספות להתפא"י].

priority regarding *berachos* said over food. For the same reason it is acceptable to bypass them on the *Seder* plate.].¹¹⁶

- 5) We say a separate *berachah* — *HaGafen* — before drinking each of the Four Cups. This is because each one is a separate *mitzvah*.¹¹⁷
- 6) When the *Beis HaMikdash* was standing, one focus of the *Seder* night would be the *Korban Pesach*. To acknowledge this omission we begin our meal with eating boiled eggs, a food given to mourners ר"ל.¹¹⁸ However, adding unrelated aspects of grief to the *Seder* night is quite inappropriate, since the theme of this night is to celebrate our deliverance from Mitzrayim, and the anticipation of the full and redemption through *Mashiach*.¹¹⁹

116. שוע"ר סי' תעג סכ" . ומה שהמרור הוא באמצע, כי ענין המרור לעורר רחמים רבים (לקוטי תורה, שיר השירים יד ד ואילך). ובי' עניני מרור, אי' על ההעלם של אור הא"ס; בי' (שעם המצה) על מעמדו ומצבו הפרטי (ספר המאמרים תשי"ח ע' 166, ע"ש), ועי' שיחת אחרון של פסח תשי"כ סכ"ג.

ואולי בזה יבואר גם ההבדל בין 'מרור' ל'חזרת' — ראה הגדת הרבי סוף פ"סקא 'סדר הגדה'.
117. שוע"ר סוף סימן תעד. ובתוס' (ד"ה רב אשי, פסחים קג ב) כתב הטעם משום הפסק. וביישוב הוכחתם עיין סי' גבורות ה' פמ"ט, אוצר מפרשי התלמוד פסחים ח"ד ע' רמ ואילך.

118. שוע"ר סי' תעג ס"ו.

119. ראה שערי הלכה ומנהג ח"ב ע' קכט ואילך.

מילואים

הע' 14:

הבדיקה בבית הכנסת – בשוע"ר (סי' תלג סל"ו, באותיות רש"י, במוסגר): "זיכולין לברך על בדיקה זו". ומשמע קצת דהוי רשות. ולהעיר מסי' תלב ס"ט ובקו"א ב' שם, שאין לברך על פעולת המצוה כל שיש עדיין תוקף לברכה בעל המצוה. ובהגה"ה הב' שם, שתוקע הב' אינו מברך על מה שתוקע משום ערבות, כי מצוותו זאת כלולה בהברכה על קיומו המצוה כששמע תק"ש לפניו. וא"כ בנדו"ד למה יברך הבודק שנית בביהכ"נ לאחר ברכתו על הבדיקה שבביתו. וי"ל דבסי' תלג מיירי כשלא בירך עדיין על בדיקתו בביתו. וילע"ע. ולהעיר מדעת הערוך השלחן (תלג, יב) והמהרש"ם (ח"ה סי' מ) שלא לברך על בדיקת ביהכ"נ, כי אין שם מי שיעבור על ב"י וכו'.

ולמעשה נ"ל שמי שברך כבר בביתו לא יברך שנית, שהרי ספק ברכות להקל. אף כי דוחק הוא לפרש כן בשוע"ר סי' תלג. נאולי מוסגר זה הוא כשיטת רבינו בסי' רסג (קו"א סוס"ה) שמצדיק המנהג שנשים אחרות מברכות בבית מארחן, והיינו ש'פועלי המצוה' מברכות על פעולתן אף כאשר ברכת 'בעלת המצוה' בתוקפה עדיין].

ולהעיר מהשקו"ט במי שכבר יצא י"ח וקורא המגילה עבור מי שיודע לברך, אם יברך הקורא או השומע. אלא ששם יש עוד דיון, אולי המצוה היא השמיעה, ואז אין הקורא 'בעל המצוה' ואף לא 'פועל המצוה'.

הע' 27:

בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ד סי') הקשה שהרי הערב קבלן רוצה בקיומו של החמץ. והאריך בזה בסי' מכירת חמץ בערב קבלן (ע' קמד ואילך). ולהוסיף הבהרה פשוטה: הרי 'רוצה בקיומו' שייך גם במוכר שלא ע"י ערב קבלן, אם בדרך זקיפה אם כשמוכר חמצו בדמים מועטים, שהרי בכל אופן המוכר אינו רוצה דינא ודיינא עם הנכרי לאחר הפסח, ורוצה בקיומו הרבה יותר מהשומר היין נסך בחנם הנזכר לאיסור בשו"ע יו"ד סי' קלג ס"ו. ולהעיר משוע"ר סי' תמ ס"ד (וכן הוא במשנ"ב שם סק"ז) שיותר לישראל להיות ערב לחמץ שהלוח נכרי לנכרי חבירו, מכיון שאין החמץ ברשות הישראל כלל. וא"כ ה"ה בהע"ק של מכירת החמץ. וראה פסקי תשובות (סי' תמ ס"ב) לענין חברות אבטחה ללקוחות שיש להם חמץ.

הערה 38:

בשו"ת בית שלמה הנסמן שם (ח"א סי' פב ו-פג) אסר להזמין י"ש בפסח אף שיוכר לרשותו לאחר הפסח. וחיל"י מדין ישראל שקנה חוק הכומרים וכו' (המוכר במג"א סי' תנ סק"ב), שלענין לכתחלה חששו לדעת הראב"ה שצריך שיתנה לפני הפסח שלשבוע זו לא ישלמו לו ביי"ש כי אם במזומנים, כך שלא יהא לו גם שעבוד בעלמא על חמצו של הנכרי. וא"כ גם המזמין י"ש ג"כ עושה כעין שעבוד עליו. (ומה שלא הוזכר תנאי כזה בשו"ע שם ס"א, בדין נכרי שלוח ממנו ככרות של חמץ וחייב לפרוע ככרות, י"ל דשם הוי דיעבד). ולפי סברא זו לכאורה אין לחלק בין המזמין חמץ לפני הפסח או בתוך הפסח. וכן כתב בשו"ת מהרש"ג (ח"א סי"ג ג), שהמזמין 'שלוסס' של חמץ לפני הפסח מותר משום דהוי כדיעבד.

בשילם עבור י"ש לפני הפסח והביאו הנכרי בתוך הפסח, פסק בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' טו) לאסור. ולענין הנותן מעות לנכרי לקנות י"ש לפני זמן האיסור עבור לאחר החג, אע"פ שהגוי יקנה הי"ש עבורו בתוך הפסח, כתב הפמ"ג (סי' שז מ"ז סק"ד) להתיר, כי אין שליחות לנכרי. ונדו"ד שאני, שקונה ישר מהנכרי המוכר. ולענין סוכן יהודי לתווך מכירת חמץ בין נכרי לחבירו – ראה פסקי תשובות סי' תנ ס"ד. וע"ע סי' בין ישראל לנכרי או"ח סי' כב סי"ב.

הערה 39:

דין 'רוצה בקיומו' מוזכר בגמ' ע"ז (סד ב), בבא לגבות חובו מהנכרי, והוא מוכר יין נסך שלו בכדי לשלם. דעת התוס' דמיירי דעשאו הנכרי כעין אפותיקי; הר"ן – כשהנכרי מגלה שמזה יפרענו; ראב"ד – אם ה"י יכול לגבות תיכף וממתין עד שימכור – אסור, אבל כשאינו

יכול לכפותו – שרי. המחבר (יו"ד סו"ס קלב) סתם כהר"ן ואילו הרמ"א (שם) הביא דעת התוספות. (ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קטז ו-קיט) מחלק בדין זה בין מניעת הריח לבין ריח).

אופן אחר של 'רוצה בקיומו' מובא בגמ' ע"ז (לב א), בחרס הדרייני להעמיד בו רגלי המטה, שרוצה בממשותו, והובא בטור או"ח סו"ס תנ. וראה שווע"ר סי' תמו קו"א ב, לקו"ש חט"ז ע' 130 הע' 13. אך הפר"ח (או"ח סי' תנ ס"ז) מחדש ד'רוצה בקיומו' שייך דוקא לע"ז, שאף בידי הנכרי מצווים אנו להשביתו, משא"כ בחמץ.

הערה 63:

אך ראה פסקי תשובות (סי' תצא הערה 14) שיש שנהגו שלא לברך או על הבשמים. ושם תלה זה בדין מי ששכח לומר 'יעלה-ויבוא' בחוה"מ בברכת המזון, אם חוזר ומברך, שאם יש או חיוב סעודה א"כ "אין הנפש דואבת" כל כך, וא"צ להשיב הנפש בבשמים. גם תולה שם בדין הנזכר לפני תחלת ברכה ד' ששכח 'יעלה ויבוא', אם חותם הברכה או לא. וראה שווע"ר סי' קפח סי"א, ובסידור במקומו, שאינו שוה ליו"ט. עוד בענין נשמה יתירה – ראה בארוכה לקו"ש חל"א ע' 191 ואילך. חל"ו בשלח שיחה ב'.

הערה 94:

בשווע"ר (סי' קפג ס"ח – לענין כוס של בהמ"ז) שמגביהו טפח "כדי שיהא נראה לכל המסובין". ובהגדת הרבי (פיסקא 'קדש') להגביה ג' טפחים. והוא ע"פ הזהר (ח"ב רפט ע"ב) להגביה כוס של ברכה זרת מעל השלחן. והכוונה ג' טפחים (לקו"ש ח"ט ע' 450, ע"ש). ולהעיר ממחלוקת הראשונים (רש"י ותוס' קידושין כו א) בשיעור הגבהה לענין קנינים אי הוי טפח או ג' טפחים – ראה אנצ' תל' ע' הגבהה (כרך ח ע' קנז), וש"נ לשו"ת צ"צ אה"ע סי' דש בשיעור הגבהה הגט ע"י האשה. בסידור אצל עירוב תבשילין כתב להגבי' טפח.

הערה 97:

וראה גם אוצר מנהגי חב"ד ע' קמו. והעירני הר"מ קצנלנבוגן שי': אולי הנידון שם במי ששכח וסבר שנטל ידיו לאכילת לחם. משא"כ כשהיה בדעתו רק לטיבולו במשקה הרי לא יצא בנטילה זו לאכילת לחם – ראה שווע"ר סי' קנח סי"ג (דבכה"ג צריך ליטול ידיו שנית בלא ברכה), וכן הוא בסי' תעה ס"א. וכן הקשה בס' דובר שלום (ע' נא), ע"ש עוד כמה קושיות. ויישב ע"פ שווע"ר סי' רעא סכ"ג, במי ששכח ונטל ידיו לפני קידוש על היין, שצריך לקדש על הפת, לפי "שבנטילה זו גילה דעתו שהפת חביבה לו". וכן י"ל בנדו"ד, שבוה שבירך – אף בשגגה – על נטילת ידיו, אמרינן שבירך על אכילת לחם. דין מי שנטל ידיו לאכול לחם ואחר הברכה נמלך שלא לאכול: בשערי תשובה (סי' קנח סק"א) הביא בשם הריטב"א (חולין קו) דלא הוי ברכתו לבטלה. אבל בשדי חמד (אס"ד מע' ברכות אות כט – כרך ד' ע' תשעא בהוצאת קה"ת) האריך שיש מהראשונים החולקים בזה.

ערב פסח שחל להיות בשבת

EREV PESACH COINCIDING WITH SHABBOS

This year Erev Pesach coincides with Shabbos. The difficulty arises that on the one hand we have to remove all Chametz and prepare the house for Pesach before Shabbos commences. On the other hand, for the Shabbos meals one is required to partake of the loaves of לחם משה. As one may not eat Matzah on Erev Pesach, it is necessary to partake of Chametz. It is inevitable therefore, that the last remains of Chametz will have to be cleared away on Shabbos itself. There are a number of other changes too, as you will see. The following advice is offered on the procedure to be followed according to Halachah.

THE DERASHAH FOR SHABBOS HAGADOL

The traditional *Shiur/Derashah* given on the Shabbos preceding Pesach, is brought forward by one week, i.e. on Shabbos *Parshas Metzora*, 7th of Nissan. In the *Derashah*, the focus would be on the relevant *Halachos* for the imminent Yom Tov.¹²⁰

THE FAST OF THE FIRSTBORNS

The Fast of Firstborns (normally held on Erev Pesach) is observed on Thursday the 12th of Nissan/21 April. (Accordingly, the customary *Siyum* is made in *Shul* on Thursday after *Shacharis*).¹²¹

THE SEARCH FOR CHAMETZ

The search for Chametz is done on Thursday night. As usual: a) the appropriate *berachah* is said before the search; b) when one has completed the search, one would be *mevatel* — declare null and void — all unknown Chametz.¹²² (Those who do not understand the Aramaic text of *Kol Chamira* should say it in a language that they are familiar with).¹²³

120. ראה שוע"ר סי' תכט ס"ב.

121. שוע"ר סי' תע ס"ז, לקו"ש ח"י"ז ע' 66 ואילך.

122. שוע"ר סי' תמד ס"א.

123. שוע"ר סי' תלד ס"ח.

As of the time when one searches for Chametz, all Chametz food which one intends to use until Shabbos morning should be stored in a safe place, out of reach of small children or rodents.¹²¹

By this time the house in general should be *Pesach'dik*, having stowed away all Chametz dishes etc. From this time onwards, the general eating of Chametz will be done with caution so that no crumbs should scatter.

Prior to the search for Chametz, one is not be allowed to eat a meal in the evening. However, a Firstborn who had fasted a whole day, would be allowed to eat a small amount (less than the volume of an egg), so that he should have the energy to search for Chametz properly.¹²⁴

BURNING THE CHAMETZ

The burning of the Chametz is done on Friday 22 April, at the same time as usual, i.e. during the 5th hour of the day¹²⁵ (check your local calendar for the specific times). Don't forget to empty all crumbs of Chametz from your pockets as well as the children's pockets.¹²⁶ (Trouser cuffs should also be checked for Chametz).

When burning the Chametz, the prayer *Yehi Ratzon..* is said, as usual.¹²⁷ However, the saying of the 2nd *Kol Chamira*, annulling all known and unknown Chametz, is left until the following day (see below).

THE SALE OF CHAMETZ

The sale of Chametz is effected on Friday, usually by midday.¹²⁸ The Chametz retained for burning and for eating (until Shabbos morning), is not included in the sale, nor is it included in the *Bitul* (nullification) said on Thursday night at the end of the search for Chametz.¹²⁹

BIUR MAASROS

Before partaking of produce grown in *Eretz Yisrael*, one is obliged to separate *Maaser*. Part of this procedure is to designate a coin upon which to transfer the sanctity of *Maaser Sheni*. Prior to

124. נסמן בח"א של החוברת, הערה 1.

125. שוע"ר סי' תמד ס"ה; לוח כולל חב"ד.

126. שוע"ר סי' תלג סמ"ב.

127. כן נהג כ"ק אדמו"ר ז"ל בשנת תשמ"א (אוצר מנהגי חב"ד ע' צה).

128. ראה סי' ערב פסח שחל בשבת ריש פ"ד, סי' פסקי תשובות סי' תמד ס"ז. ושם הביאו ממכה פוסקים לכתוב שהמכירה תחול כשעה לפני סוף היום, ובמיוחד כשמוכר עבור סוחרים שמוכרים חמץ גם לאחר תצות היום.

129. שוע"ר סי' תלד ס"י; הלכות מכירת חמץ שבסידור אדה"ז (בהוצאה החדשה של שוע"ר – ח"ג ע' תג).

Pesach of the 4th and the 7th year of the *Shemittah* cycle, all *Maasros* hoarded in our possession are to be disposed of.¹³⁰ Accordingly, the above-mentioned coin should be destroyed before Erev Pesach this year.

PREPARING THE HOUSE FOR SHABBOS

Where should one eat the Shabbos meals?

If one has a room which is included in the sale to the gentile, it would be ideal if one could eat the meals there. If planning to do so, it would be correct to indicate this intention to the gentile who is buying the Chametz.

Care should be taken that:

- a) the Chametz which has actually been sold should not be tampered with;
- b) before anyone leaves that room, to brush off any crumbs;
- c) the room must be locked before the end of the 5th seasonal hour (check your local calendar for the specific time).

If the above option is not feasible, one may eat the meal in one of the *Pesach'dike* rooms — preferably one without carpet. When eating bread, take care not to scatter crumbs.

After the meal is over, remove the tablecloth and store it away with the Chametz utensils. Sweep the floor (with a soft broom — as on every Shabbos).¹³¹ The crumbs should be disposed of carefully (see below).

If one ate the meal in the open air, such as a balcony, patio etc., one may not sweep the floor.¹³² Just carefully pick up any visible pieces of Chametz.

Using either option, think ahead what to do about candlesticks:¹³³ in the first option, the candlesticks used for Friday night will remain locked up in the Chametz room. In the second option, do not place the candle-sticks on the tablecloth as usual, since one intends to remove the tablecloth after the meal on the following morning. Consider placing the candlesticks on a separate table. Alternatively use two tablecloths, and have the Chametz tablecloth reach until the tray of the candlesticks.

130. ראה שו"ע"ר סי' תל ס"ג; אנציקלופדי תלמודית כרך ד ע' מג ואילך.

131. שו"ע"ר סי' שלז ס"ב.

132. שו"ע"ר שם ס"ד.

133. כי "לכתחלה צריך לאכול סעודת הלילה במקום שהנרות דולקות" (שו"ע"ר סי' רעג ס"ב).

FOODS THAT MAY BE EATEN ON THE FRIDAY?

On Erev Pesach one is not allowed to eat Matzah. Chabad custom is to refrain also from eating *Moror* and any of the ingredients of the *Charoses*. Some have the custom to refrain from having these foods even on this Friday too.¹³⁴

FOOD ARRANGEMENTS FOR SHABBOS

Challos — One should retain only the bare minimum of Chametz for use on Shabbos. Small Challos for *Lechem Mishneh* are a good idea. A useful tip: Soft Pita-bread does not create crumbs easily, so consider using whole *Pitot* for *Lechem Mishneh*.

(Bear in mind that: a) for the Mitzvah of eating a Shabbos meal it is preferable to eat a bit more than a *kebeitzah* (volume of 1 egg) of bread, and at the very minimum one should eat a *kezayis* (volume of 1 olive);¹³⁵ b) one eating less than a *kebeitzah* of bread should not say the *Berachah Al Netilas Yadayim* when washing).¹³⁶

General Shabbos food — Ideally, non-Chametz-foods should be cooked for Shabbos, in *Pesach'dike* pots. However, as Chametz (the Challah) is eaten with the meal, it is not advisable to serve the food on *Pesach'dike* dishes.

One simple solution is to use disposable dishes & cutlery. After the meal is over one would check them for any visible remains of Chametz, which should be eaten or flushed down the toilet. The used paperware etc. could then be placed with the trash. Any trace of Chametz which may have remained upon the dishes unnoticed will be annulled when one says *Kol Chamira*.

If one does serve with Chametz dishes, then:

- a) one should not pour hot food from *Pesach'dike* pots directly into *Chametz'dike* dishes;¹³⁷
- b) even when removing cold food from *Pesach'dike* pots etc., one should only do so with *Pesach'dike* cutlery;
- c) once one has finished eating on Shabbos the used dishes may not be washed.¹³⁸ They should be stored away with the rest of the Chametz utensils.

134. לוח כולל חבי"ד.

135. שו"ע"ר סי' רעד סי"ו, סי' רצא סי"א.

136. סידור רבינו הזקן, דיני נטילת ידים לסעודה, סי"ח.

137. מטעם ניצוק ועוד – ראה סי' ערב פסח שחל בשבת (ע"ס ג).

138. שו"ע"ר סי' תמד סי"ח.

Hot drinks — Likewise, it would be ideal to prepare hot water in an urn which is *Pesach'dik*. When serving hot drinks with the Chametz meals, one could use disposable cups. If one does serve with *Chametz'dike* cups, one should pour the hot water into a *Pesach'dike* cup, from which one would then pour into the *Chametz'dike* cup.

PREPARATIONS OF FOODS FOR THE SEDER PLATE

The *Zeroa* (shankbone or — in Chabad custom — chicken's neck) to be used for the *Seder* Plate should be roasted before Shabbos.¹³⁹ It is also preferable to grate the *Maror* and *Charoses* before Shabbos.¹⁴⁰ (The *Maror* should be kept sealed so that its pungency should not dissipate). One should be careful not to leave the lettuce soak for more than 24 hours.¹⁴¹

Cutting of hair and nails is permitted until sunset.¹⁴²

SHABBOS MORNING

Davening starts early, so as to allow enough time for the Shabbos meal.¹⁴³

For *Haftorah*, the Chabad custom is to read *V'Orvah*. Verify the prevailing custom of your *Shul*.¹⁴⁴

Chametz may not be eaten later than two seasonal hours before noon (check your calendar for the specific local time).

After this time, any remaining Chametz should be disposed of. Crumbs etc. may be flushed down the toilet.

If one is left with a larger amount of Chametz, one may give this to a non-Jew, who will remove it from one's premises. For this purpose, the non-Jew would have to enter the premises of the Jew. He would then be able to take the Chametz and then leave the premises at his own volition.¹⁴⁵ However, one should not hand the Chametz **directly** to the non-Jew.¹⁴⁶

All this must be over and done with, no later than one seasonal hour before noon (check your calendar for the specific local time).

139. ראה שוע"ר סי' תעג סכ"א.

140. ראה שוע"ר סי' תקד, ושם ס"ד אוסר טחינת הקרייין ביו"ט [אף עיי' שינוי]. וראה סי' שבח המועדים (פסח, ח"ג סי"ח הע' 15).

141. שוע"ר סי' תעג סכ"ט.

142. לוח כולל חב"ד.

143. ראה שוע"ר סי' תמד ס"ז.

144. שוע"ר סי' תל ס"ג, סי' המנהגים — חב"ד ע' 33. שאר דיעות נסמנו בסי' פסקי תשובות סי' תל ס"א.

145. שוע"ר סי' תמד ס"ט ואילך.

146. שוע"ר סי' שכה ס"ב.

(Merely placing Chametz in the trash can in one's own premises is **not** an acceptable solution for disposing of one's Chametz).

It is advisable to rinse one's mouth out, to remove any remaining particles of Chametz.¹⁴⁷

ANNULMENT OF *ALL* CHAMETZ

Kol Chamira — After having disposed of the Chametz remains, one should then annul **all** Chametz in one's possession. This declaration is the **2nd Kol Chamira** to be found in the beginning of the Haggadah. (Those who do not understand the Aramaic text of *Kol Chamira* should say it in a language that they are familiar with). This declaration must be said **before** one seasonal hour before noon (check your calendar for the specific local time).

Any Chametz discovered after this time is *Muktzah*. It should be covered over (until *Chol HaMoed*, when it should be burnt).¹⁴⁸

SHABBOS AFTERNOON

As on every *Shabbos HaGadol*, after *Minchah* it is customary to read the *Haggadah*, from עבדים היינו until כל עונותינו.¹⁴⁹ [This has been included in the annotated edition of the *Tehillat HaShem Siddur*, p. 398ff]. In addition, before sunset we study the Order of the Pesach Sacrifice in the *Beis HaMikdash*, as is done every Erev Pesach [*ibid.* p. 407-8].¹⁵⁰

At *Seudah Shlishis* in the afternoon, neither Chametz nor Matzah is permissible, but one should serve meat or fish (with vegetables etc.).¹⁵¹

If eating in the latter half of the afternoon, one should not eat much food. This is to ensure that one will eat the Matzah in the evening with greater appetite.¹⁵²

MAARIV

Maariv should be recited as early as Shabbos is over.¹⁵³ Add *Vatodiyenu* in the *Shemoneh Esreh*.¹⁵⁴

147. נסמן בס' ערב שבת שחל בשבת (פ"י"ח ס"א). ובהערות שם הביא דיעות שונות אודות נקיון השיניים במברשת, עם או בלי מים או משחה.

148. שוע"ר סי' תמו ס"ה.

149. שוע"ר סי' תל ס"ב, לוח כולל חב"ד.

150. סידור רבינו הזקן. [לפני השקיעה – לוח כולל חב"ד].

151. שוע"ר סי' תמד ס"ג. ולא הזכיר שם כלל לחלק סעודת שחרית לשנים, ועיין שם סי' רצא ס"ה וסי' רמט קו"א ד.

152. שוע"ר סי' תעא ס"ב.

PREPARATIONS FOR THE SEDER

Preparations for the *Seder* may only be done after Shabbos is over (check your calendar for the specific local time). One would then say *Boruch HaMavdil Bein Kodesh leKodesh* before going ahead with the preparations for the *Seder*, including the lighting of the candles in honor of Yom Tov.¹⁵⁵

KIDDUSH AT THE SEDER

Kiddush tonight incorporates *Havdalah*. Specific instructions are to be found in the *Haggadah*.

153. בשו"ע"ר סי' רצג ס"ג כתב שטוב הוא לא להתפלל של מוצאי שבת מבעוד יום כי הוא מילתא דתמיהה לרבים. לדעת הפמ"ג (בסי' נועם מגדים אות כ) יש דין תוספת שבת גם כאשר מוצאו הוא יו"ט, שהרי קדושת שבת חמירא. אבל להעיר משו"ע"ר סי' תפט סכ"ו דקפיד רק משום "נראה כמשוי".

154. שו"ע"ר סי' תצא ס"ד.

155. שו"ע"ר סי' רצט ס"ז.